

Віктор ЖАДЬКО

ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ОСНОВА ВІДРОДЖЕННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ МОЛОДІ

Педагогічна діяльність стає ключем для розуміння внутрішньої логіки історичних діянь, розвитку способів діяльності, участі в історії специфічних людських типів як продуктів різноманітних суперечливих соціально-педагогічних систем. Поняття «педагогічна діяльність» розглядається з соціально-філософської точки зору як загальне поняття філософського рівня.

Поняття «педагогічна діяльність» може бути продуктивно використане практично в усій системі педагогічної освіти. Воно допомагає в створенні більш глибокого й предметного погляду на всі аспекти історичного руху українського суспільства. Досягнення економіки, техніки, технології, науки, права, мистецтва, релігії, з одного боку як онтологічно дані елементи, успадковані «сталою» культурою, виконують певні соціально-педагогічні функції, відіграючи роль діючих факторів соціалізації молоді особистості. З другого боку, як форми культурного мистецтва, що постійно відновлюються, вони є продуктами загальноісторичного процесу «виробництва людини».

Педагогічна діяльність виникає в процесі становлення людського суспільства як один з найбільш ранніх, історично первинних культурних феноменів. З самого початку педагогічна діяльність існує лише в елементарних повсякденних, етнічних формах. Міра її організованості відповідає формам природної самоорганізації етносу. «...Національно-етнічні відносини є специфічною загально філософською, системною і цілісною формою соціальних зв'язків, органічно притаманних соціуму. Дім людей – це простір, в якому відбувається безпосередній життєвий процес людини. Дім живить соціум мораллю, художньо-образними цінностями, емоціональністю, а також моноетнічними звичаями. На відміну від дому, який засновано на статеві-віковому розподілі праці, світ заснований на суспільному розподілі праці ...Дім та світ взаємодіють в просторі культури...» [1].

Педагогічна діяльність відіграє роль проміжної ланки між культурою суспільства та особистістю, яка знаходиться в процесі соціалізації, а в най-

більш вузькому сенсі, як діяльність інституціоналізована, забезпечує вихідне «занурення» людини в світ побутової, економічної, моральної, естетичної культури. Педагогічна діяльність в широкому своєму значенні супроводжує людське існування на всіх його етапах, в найбільш інтенсивних своїх формах, проявляючись там і тоді, коли сама людина цілеспрямовано звертає свій творчий пошук в світ культури, самостійно визначаючи особисто необхідну міру споживання, відновлення та створення культурних цінностей.

Практично кожна філософська система є педагогічною. Навіть, якщо хтось з філософів не займався безпосередньо філософською антропологією та соціологією, не проектував моделі «кращої» людини суспільства, то у будь-якому випадку кожна філософська система містить в собі способи удосконалення людського розуму й практичної діяльності, «найкращого» пояснення світу, виконуючи тим самим соціально-філософську педагогічну функцію.

Дослідженню педагогічної діяльності як основи відродження історичної пам'яті молоді присвячено окремі аспекти наукових досліджень таких відомих вчених, як Й. Г. Гердер і Є. Гібон, Л. Ранке і Т. Карлейль, О. Шпенглер і П. Сорокін, М. Вебер і М. Блок, Б. Кроче і Б. Рассел, К. Поппер і Р. Колінгвуд, М. Корнфорт.

У загальних характеристиках цей підхід працює і понині. Одночасно, враховуючи сучасні наукові розвідки в галузі духовності особистості і соціуму, в науковій літературі все більш широко утверджується підхід, де історична пам'ять розглядається не лише як відображення історичного буття, а як самостійний феномен, який, з одного боку, відтворює (презентує) історичну дійсність, з другого — є її спонукальним чинником, який по відношенню до дійсності існує апріорним чином і є складовою педагогічної діяльності.

Саме в такому ключі розглядали історичну пам'ять видатні представники української інтелектуальної думки М. Аркас, Г. Ващенко, В. Винниченко, М. Грушевський, В. Дорошенко, М. Драгоманов, Д. Донцов, В. Липинський та інші.

Серед сучасних українських науковців, які тією чи іншою мірою досліджували дану проблему в контексті педагогічної освіти, можна назвати таких вчених, як: В. Андрущенко, Д. Табачник, В. Баранівський, І. Бойченко, А. Горак, Л. Губерський, В. Кульчицький, В. Кремень, І. Курас, А. Лой, В. Литвин, М. Михальченко, М. Мокляк, І. Надольний, В. Пазенок, Ф. Рудич, В. Смолій, В. Ткаченко, В. Шинкарук, Т. Ящук та інші.

Незважаючи на досить значну кількість різнопланової літератури, проблему дослідження педагогічної діяльності як основи відродження історичної пам'яті молоді не можна вважати вичерпною. Особливо це стосується підростаючого покоління, яке формується в період руйнації старих стереотипів і відродження духовності нації.

Застосування категорії «педагогічна діяльність» в процесі вивчення історичного процесу та окремих його складових відкриває можливість для більш ґрунтового розуміння логіки диференціації форм соціально-педагогічної діяльності в історії, джерел їх виникнення та засобів соціального успадкову-

вання. Поняття педагогічного дає змогу розглядати історію розвитку матеріальної та духовної культури, починаючи від економіки та закінчуючи ідеологією, тобто – об'єктивніше формувати духовну культуру як основу історичної пам'яті.

В останні десятиліття необхідність філософського вивчення історичного минулого, формування духовної культури молоді людини стає загально-визнаною, її частіше за все розглядають як одну з провідних в сучасних умовах державотворення.

Педагогічна діяльність пов'язана численними зв'язками з усіма формами духовної та матеріальної діяльності українського соціуму. Характер цих зв'язків та взаємодій – різноманітний. Перш за все, всі види культурної діяльності суспільства обов'язково містять в собі зафіксовані елементи соціальної педагогіки, створеної народом. Культурна діяльність існує й прогресує за рахунок накопичених вмінь та навичок створення предметів культури та передачі цих навичок з покоління в покоління. На цій підставі можна стверджувати, що внутрішнім механізмом історичного збереження й розвитку культури є педагогічна традиція.

Окрім того, всі види духовної культурної діяльності суспільства, за винятком безпосередньо прикладних, утилітарних, естетичних, пояснювальних цілей, детермінованих їх специфікою, неминуче містять в собі свідомо або несвідомо закладені в них соціально-філософські педагогічні інтенції – внутрішні, сховані цілі. Будь-яке культурне явище, предмет культури, створений людиною, виконує соціалізуючу функцію і безпосередньо впливає на формування духовного світу молодого покоління. Отже, соціалізація – впровадження свідомих та несвідомих принципів, настанов у світовідношення індивіда, соціуму, всього покоління, або етнічної, вікової, професійної групи, яка підлягає впливу даного культурного явища, втягнута в сферу життєдіяльності активних носіїв та митців конкретної культурної форми життєдіяльності. Можливе вивчення того, які конкретні настанови формуються кожним конкретним культурним феноменом, їх зміст, спрямованість, розуміння цілей діяльності, методів досягнення цілей, іноді навіть цілісний тип розуміння цілі індивідуального та соціального існування; які методи удосконалення особистості та суспільства містяться в ньому.

Роль освіти у формуванні історичної свідомості молоді – унікальна. І як би могутньо і різнобічно не впливали на цей процес і спосіб життя, й культурно-історична традиція, саме педагогічна освіта надає йому системності, цілеспрямованості, а, головне, забезпечує йому наукову обумовленість і обґрунтованість. Освіта – це озброєння особистості науковими знаннями, формування наукової картини світу, наукового світогляду, фундаментальних цінностей і орієнтацій. Освіта – це виховання особистості, становлення її внутрішнього духовного світу, людського ставлення до дійсності, відродження історичної пам'яті, це утвердження пріоритету особистості, демократичних свобод, прогресивних орієнтацій. Сформована засобами освіти історична свідомість, має систематизований, науково обґрунтований характер, її ціннос-

ті і пріоритети впевнено входять у світогляд особистості, відіграють в ньому активну творчо-конструюючу роль.

Слід мати на увазі, що історична свідомість формується всім ходом навчально-виховного процесу, кожним навчальним предметом. Однак найбільшу роль відіграють в ньому уроки історії. І це зрозуміло. Історична освіта – безпосередня предметна область формування історичної свідомості, всіх, без винятку, її елементів і складових. Теоретична проблема визначення особливостей молодіжного сприйняття історії виводить нас на фундаментальні проблеми буття, на проблеми філософії історії. Завдання соціальної філософії в даному випадку – продукувати потенційні історичні можливості самореалізації індивіда в умовах і в зв'язку з сучасним конкретним соціумом.

Важливим фактором формування історичної свідомості молоді є, нарешті, безпосередній процес її виховання, який розпочинається з дошкільного віку, продовжується в школі й до досягнення зрілості, до переходу молодої людини в іншу вікову категорію. Багато залежить тут від безпосередньої майстерності вихователя, його життєвої позиції, вміння чуттєво й без збиткового навантаження включити дитину, а згодом, – молоду людину в процес осягнення історичних знань і цінностей. Чуттєвий аспект виховання забезпечується при цьому особистісною культурою вихователя, а також залученням до цього процесу засобів художньої культури та мистецтва.

Як відомо, в історії існують педагогічні системи, які інтегрують в себе культуру, орієнтуються на різноманітні соціально-педагогічні ідеали, відносно розгорнуту, самореалізовану, гармонізовану модель особистості. Діють також системи протилежного типу, які «відривають» від людської культури окремі елементи та «відкидають» їх як зайві, непотрібні або навіть шкідливі стосовно провідних політико-педагогічних цілей. Така система неминуче стає внутрішньо суперечливою, оскільки, з одного боку, соціалізує індивіда, а з іншого – десоціалізує, частково окультурює, але й «розкультурює», залишаючи окремих індивідів, соціальні групи, а іноді й цілі покоління, народи за рамками існуючих в даний час в загальнолюдському масштабі культурних багатств.

Можна стверджувати, що в філософській культурі міститься виключно високий соціально-педагогічний потенціал. Соціальна філософія завжди займає активну позицію стосовно людини та її світовідношення. Вона постійно розвивається, збагачується новими принципами, підходами, критеріями, спираючись на інші науки і соціальну практику, теоретично освітлює шлях перспективного розвитку суспільства, формує духовну культуру особистості як основу історичної пам'яті. Соціальна філософія розглядає всі проблеми суспільного поступу через самодостатній розвиток особистості, її блага, цінності, утвердження ідеалів, всебічний розвиток як самоціль, як вершину матеріального і духовного творіння українського суспільства.

Історична взаємодія педагогічного та морального в людській культурі має низку специфічних особливостей. Моральна діяльність та моральна свідомість виникають одночасно з соціально-педагогічними феноменами, перетинаючись з ними. Усвідомлення специфіки моралі відбувається відносно

пізно, її основи закладені ще Сократом (близько 469–399 рр. до н.е.) та сократиками. Особливо деформованою виявляється морально-педагогічна діяльність в суспільствах авторитарного та тоталітарного типів. Внаслідок нормальної для таких суспільних систем політизації моралі та педагогіки вельми часто відбувається цілеспрямована або так чи інакше організована, підкріплена ідеологічно трансформація моралі. Штучно перебудовується традиційна система моральних цінностей, руйнується їх ієрархія та координація в суспільстві; складені природно-історичним шляхом форми моральної діяльності заперечуються та замінюються іншими, новими, які відповідають цілям даної соціально-політичної системи.

Педагогічна діяльність пов'язана з естетичною настільки ж близько, як і з моральною. Перш за все, ймовірно, в естетичній діяльності існують джерела її власне людських форм в зоологічних механізмах пристосовної поведінки. В основу естетичного покладені об'єктивно існуючі характеристики речей, які збігаються з їх упорядкованістю, ритмічністю, пропорційністю, доцільністю. При цьому через зовнішнє – форму, її пропорції, пластику руху – проявляється внутрішнє – пристосованість, фізіологічне здоров'я, психічна та фізична активність молодшої особистості.

Педагогічна діяльність необхідно взаємодіє і з релігійною діяльністю. У цій взаємодії виявляється її власне специфічна закономірність. Практично будь-яка світова релігія претендує на роль вічного та незмінного супутника людства, особливо вона зорієнтована на молодь. Один з головних та вирішальних аргументів на користь релігії – аргумент «педагогічний», який виходить з її виховної, соціалізуючої, регламентуючої функцій. Оскільки твердження про «вічність» релігії спростовується багатьма істориками, антропологами та етнографами, то більш обґрунтованою уявляється ідея про те, що релігія виникає в первісному суспільстві на відносно пізніх стадіях його існування, які відповідають періоду формування достатньо зрілого людського головного мозку, здатного створити деяку, хоча б примітивну світоглядну, диференційовану від матеріальної практики систему. Адже, виникнувши, релігія є в усіх типах суспільств однією з найбільш активних форм духовної діяльності. Включивши в себе великий комплекс методів та засобів впливу на людську душу, інструментів управління волею, емоціями, розумом, методику формування заданих типів особистості, релігія виявляється однією з найбільш універсальних соціально-педагогічних систем. При чому характерною особливістю релігійно-педагогічної діяльності є те, що головна ціль тут стоїть за рамками власно педагогічного процесу.

Для всіх форм релігії характерне прагнення підпорядкувати собі всі види педагогічної діяльності в суспільстві, включити їх у себе. При цьому невід'ємною рисою релігійно-педагогічної діяльності є її непримиримість, нетерпимість стосовно будь-яких систем педагогічної діяльності – релігійних або нерелігійних. Як правило, теоретики релігійної діяльності відмовляються визнати, що у різних ідейних концепцій впливу на людини може бути загальна ціль – сама людина, її гармонійність та духовність.

Отже, педагогічна діяльність – це системна форма людської активності, у процесі якої відбувається зміна й перетворення людини та людських мас у напрямку до олюднення, окультурення та соціалізації, наближення до певної конкретно історичної соціально необхідної моделі. Вона є системою з точки зору організації її внутрішньої структури та в аспекті її соціального функціонування, має своїм суб'єктом та об'єктом суспільство, групи та молодь, відбувається в умовах активно залученого в процес людиноформування соціокультурного природного середовища, розгортається як в локально-індивідуальному, так і в загальноісторичному часі та просторі людського існування.

Зазначимо, що формування історичної пам'яті молоді залежить перш за все від світогляду педагога, його духовної культури й глибокого, об'єктивного знання минулого українського народу. У філософському розумінні світогляд – це форма духовно-практичного освоєння світу людиною, через яку вона сприймає, осмислює та оцінює навколишню дійсність як світ свого буття й діяльності, визначає (сприймає) своє місце й призначення в ньому. У світогляд входять узагальнені уявлення про світ і саму людину, про спрямованість ходу подій у світі, про смисл людського життя, історичну долю людства тощо, а також система переконань, принципів та ідеалів.

Усі складові елементи світогляду опосередковуються особистим досвідом суб'єкта, набуваючи завдяки цьому емоційного забарвлення і перетворюючись на певну персональну установку, що регулює практичну і пізнавальну діяльність людини, відбиває її життєву позицію. Формуючись разом із свідомістю на основі матеріальної практики, наш світогляд духовно реалізує потреби й цілі практичного перетворення світу. Подолання «чужості» світу реалізується на основі створення досконаліших його образів відповідно до ідеалів істини, добра і краси.

Водночас у процесі становлення молоді як особистості формування світоглядної культури має особливий сенс. Завдяки їй означені якості – професіоналізм, майстерність і знання психології особистості, що навчається і виховується, – інтегруються в цілісну, визначену систему духовного єства вчителя, його характеру, поведінки, діяльності. Останнє зумовлене природою вихідних сегментів – світогляду і культури. Формуючись разом із людською свідомістю на основі матеріальної практики, світогляд духовно реалізує потреби й цілі практичного перетворення світу, виступаючи як його духовно-практичне освоєння, в якому подолання «чужості» світу реалізується створенням образів його іншого, належного і бажаного стану відповідно до ідеалів істини, добра і краси. Зрозуміло, що потреби матеріальної перетворювальної діяльності відображаються у світогляді не безпосередньо, а через систему історично даних суспільних відносин, що надають цим потребам конкретно-історичного змісту. «Світоглядна культура, – зазначає академік АПН України В. Андрущенко, – є духовно-практичною основою особистості, її внутрішнім стрижнем, джерелом розуму, почуття і волі, тобто мислення, переживання та діяльності як активного ставлення людини до дійсності»[2].

Формування світоглядної культури молоді відбувається під впливом різноманітних факторів. Найголовніші з них: 1) соціально-політичні та економічні умови життєвого простору молоді особистості; 2) навчально-виховний процес (школа чи ліцей, вищий навчальний заклад – ВНЗ) як основний вид його діяльності; 3) соціальна (виховна) робота у ВНЗ; 4) загальнокультурний (у тому числі й культурно-історичний) контекст студентського середовища, побут, найближче оточення індивіда тощо. Впливовість (дієвість) цих факторів зумовлюється активністю юнака чи дівчини, його особистою рефлексією, ставленням до життя, психологічною стійкістю, вольовими якостями, бажанням знати історію свого народу.

Власне означені процеси, обставини, фактори можна повною мірою розглядати як опорні категорії нової (новітньої) світоглядної культури молоді та головне завдання педагогічної освіти на сучасному етапі. Звісно, в навчальному процесі сучасної школи. Саме тому на першому етапі важливо здійснити теоретичну і педагогічну (дидактичну) інтерпретацію означених категорій, перевести їх зміст у конкретну площину (програму, підручник) навчального процесу.

Розпочинати цю роботу доцільно у педагогічному навчальному закладі, очевидно, із дисциплін соціально-гуманітарного профілю – з історії, філософії, політології, соціології, літератури. Саме ці навчальні предмети найбільш ідеологізовані й відчутно впливають на процес відродження історичної пам'яті, її об'єктивне вивчення і трактування. Адже не секрет, що ідеологізована педагогічна освіта минулих років фальсифікувала деякі історичні дати та події, неординарно та упереджено ставилася до наукових праць та життєвої позиції відомих українців і, звісно, саме тому була утопічною й радянська історична наука. Ми далекі від думки про те, що вона була всуціль помилковою. Історичні факти вчені осмислювали і науково, і системно, і доволі фундаментально. Помилковою вона була в принципі. Принцип же також був заданий комуністичною догмою – розгром науково-громадської Історичної секції Всеукраїнської академії наук (ВУАН, 1930) та переслідування вчених поклали початок переходу історичної науки до марксистсько-ленінської, а згодом – і до сталінської періодизації нашого минулого. Згідно з нею весь історичний процес поділявся на п'ять суспільно-економічних формацій, які розглядались як своєрідні сходинки до комуністичного майбутнього. Імперіалізм аналізувався як остання стадія розвитку капіталізму, що загниває, жовтневий переворот у Російській імперії 1917 року – як початок нової ери розвитку людства. Київська Русь трактувалась як «колиска трьох братніх народів», а розвиток СРСР – як утвердження справжнього гуманізму і людинолюбства. Безперечно, такі перекинуття та необ'єктивізм ставили педагогічну освіту в ранг «брехливої» науки.

Процес відродження історичної пам'яті для молоді слід розпочинати з давніх часів, педагогічна освіта має опиратися на дослідження давніх вчених та мислителів. Але основою пізнання минувшини для молоді мають бути знання про нашу історію. Українці – народ допитливий. Ми цікавимось життям

інших народів, їхньою історією, прагнемо поєднати нації якимись спільними рисами або хоча б бажаннями. У давнину деякі народи (перси, австралійські племена) були переконані, що чим далі від них проживає група людей, тим вона гірша, а найвіддаленіші або найменш знайомі їм люди взагалі не вважалися людськими істотами. Так і наша країна довгий час була для інших незнаною «білою плямою», але вже заселеною «варварами».

Перші візантійські відомості, складені Прокопієм у другій половині VI століття, стверджують: «Народами Склавинами і Антами не править один муж, але з давніх часів живуть так, що порядкує громада... Життя проводять суворе і нецивілізоване, як і Месагети, і дуже брудні, як і ті...» [3, 24]. Проте поступово слов'яни все більше й більше почали давати знати про себе, почасти завдяки воєнним здобуткам, почасти через свою мужність, відвагу, силу і мудрість. Уже наприкінці IX ст. патріарх Фатій, що був свідком облоги Царгорода Руссю, дає таку характеристику своїм ворогам. «Нарід дикий і суворий, без страху... все руйнує, все нищить... Нарід неславний, нарід, якого й не рахували, нарід, що ставили (його) нарівні з рабами, невідомий – та здобув ім'я, незначний – та став славним, зневажений і бідний – та дійшов високого становища й незчисленного багатства, нарід, що десь жив далеко від нас, варварський, що пишався зброєю, несподіваний, неспостережений, без військової штуки, так сильно і нагло ринув на наш край...» [3, 25].

Греки на перше, найважливіше місце ставили естетичну насолоду, не заперечуючи при цьому філософсько-життєвого навантаження історії. А історія подій і діянь – це прагматична історія. Таке розуміння науки пов'язане з моральною оцінкою героїв. Існує ще один погляд на історію – генетичний, або еволюційний, де на передній план виступає чисте знання.

Мета педагогічної освіти на сучасному етапі не може розходитися із завданнями, що стоять перед освітою взагалі, – вироблення світосприйняття, яке потрібне для орієнтації людини в світі. Педагогічна освіта необхідна молодій особистості і для входження у навколишній світ, і для визначення свого місця в ньому, глибокого розтління минулого, усвідомлення значущості вивчення своєї історії задля того, щоб не повторювати вже зроблених колись помилок. Повернення народу історичної пам'яті робить кожного причетним до минулих подій, підвищує відповідальність за майбутнє, посилює почуття патріотизму.

Отже, визначаючи місце та роль педагогічної діяльності у відродженні історичної пам'яті сучасної молоді, можна зробити такі висновки. Основним завданням соціально-педагогічної роботи виявляється формування у юнаків та дівчат певних рис характеру, поведінки, які є цінними з позиції суспільства. Подібне виховання може здійснюватися різними засобами і в різних формах, однак воно обов'язково містить також історичний аспект. Духовне виховання передбачає наявність розвиненої здатності до роздумів про добро і зло, прекрасне і потворне, обов'язок і совість, істинне і хибне знання, призначення особистості тощо. Знання історії шліфує ці здібності молоді на конкретних прикладах життя того або іншого суспільства, народу, соціальної групи і навіть

окремої особистості. У системі педагогічній діяльності виховання юнаків та дівчат на історичному матеріалі відбувається під час навчання шляхом приведення до строгої системи спеціальних програм викладання історичних знань, соціології та філософії для тих, хто навчається, на рівні теорії, наукового обґрунтування історичних істин. Водночас накопичення практичного життєвого досвіду також необхідне для виховання у молоді пошани до минулого українського народу, відродження історичної пам'яті та формування духовності особистості.

Література:

1. Римаренко Ю. Етнічне та соціальне // Політологічні читання. – 1995. – №1. – С. 252
2. Андрущенко В. П. Світоглядна культура сучасного вчителя: проблеми формування // Вища освіта України. – 2002. – №3. – С. 5.
3. Січинський В. Чужинці про Україну: Вибір з описів подорожей по Україні та інших писань чужинців про Україну за десять століть. – К.: Довіра, 1992. – С. 24-25.

Виктор Жадько. Педагогическая деятельность как основа возрождения исторической памяти молодежи

Педагогическая деятельность становится ключом к пониманию внутренней логики исторических деяний, развития способов деятельности, участия в истории специфических человеческих типов как продуктов разнообразных спорных социально-педагогических систем. Понятие «педагогическая деятельность» рассматривается с социально-философской точки зрения как общее понятие философского уровня.

Victor Zhad'ko. A Pedagogical Activity As a Basis for the Revival of the Youth's Historical Memory

A pedagogical activity becomes a key point in understanding of the inner logic of the historical events, the development of the ways of activity, participation in the history of the specific people's types as products of alternative social-pedagogical systems. The notion «pedagogical activity» is considered from the social-philosophical point of view as a general philosophical notion.